

Соколёнок

5/2022

сентябрь – октябрь

Къарчыгъа

РЕСПУБЛИКАНЫ ЯШЛАР УЧУН ЭКИ АЙДА БИР ЧЫГЪАГЪАН ЖУРНАЛЫ

*Шейит-Ханум Алишева,
Дагъыстанны халкъ шаири*

ЮЛДУЗЛУ КЪАГЪРУМАН ЮСУП АКАЕВГЕ

**Юсуп Акаев,
Советлер Союзуну Игити,
лётчик.**

– Юсуп! – десем, юм-чум этер
Аршдан юз-минг юлдузлар.
Юлдузлу бу къагъруман
Гъаваларда игитликге
Юлдузлу ёллар гъызгъан.

– Юсуп! – десем, темир къушун
Титиремей ерлеген,
От-ялынлы кёк төрюнден
Душманланы къыргъан, къоймай
Эл дазувгъа гирмеге.

– Юсуп! – десем,
Юлдузлар аралап гёзге илине.
Асил юзлю бу Игит
Яшлай жанын къурбан этген
Азатлыгъы учун азиз элини.

– Юсуп! – деймен...

Салам кағыз!

Ассаламу алейкум, аявлу яшлар – бизин «Къарчыгъалар»! Сизге йибереген къайнар саламларым барыгъызгъа да етишежекге инанаман. Шоланы да сиз къол алып, къулач яйып, дегенлей, къабул этежекге умут этип де къаламан. Бу йылны башындан тутуп, анадаш биргине-бир республика къумукъ газетибизде яшлар учун чыгъарылагъан сагъифаны юрютемегге оьзюме борч этип алгъанман. Бу сагъифада белгили къумукъ шаирлер ва язувчулар сизин учун яратгъан асарлар берилип тура. Шолар булан бирге, сиз язгъан шиъруланы, хабарларланы тенглилерибизге охумагъа имканлыкъ яратыла. Озокъда, сиз этген суратлар да, кроссвордлар да, олай да яшланы иштагъландырмагъа болагъан башгъа тюрлю маълуматлар да ерлешдириле. Школаларда юрютеген гъаракатлагъа, олай да билим алывда, спортда сиз етиш-

ген оьрлюклегге де тергев берилмей де къалмай. Шоланы бирлери бугюн сизин тергевюзгге берилежек. Гиччипавлардан башлап, башлапгъы, орта ва оьр класланы охувчуларын, оланы муаллимлерин кеп йылланы боюнда къуршап турагъан «Къарчыгъаны» бетлеринден сизин булан къатнамагъа имканлыкъ берген журналны баш редактору, Дагъыстанны халкъ шаири Шейит-Ханум Арсланалиевна Алишевагъа инг алда оьзюмню разилигимни билдиремен. Сизге барыгъызгъа да кеп-кеп яхшылыкълар, охувда, этеген гъар ишигизде оьрлюклер ёрайман. Атананы, дос-къардашны, муаллимлени сююндюрюп, элге, халкъгъа пайдалы болар йиик яшамагъа сизге барыгъызгъа да насип болсун!

«Әнәмжая» сагъифаны юрютеген Насрулла БАЙБОЛАТОВ.

Яш музыкантланы уьстюнлюклери

Хасавюрт районда иш гереген яшланы музыка школасыны тарбияланывчулары гьар тюрлю даражадагы конкурсларда гьар заманда да кеп сюуп жагьлы кюйде ортакчылыкъ эте.

Шолай, ювукъда Краснодар шагьарда онлайн къайдада, демек интернет байлавлукъ булан пайдаланып «Оьрге талпыныв» деген халкъара конкурсунда да олар музыка алатланы согъувда усталыгъын гьерсетмеге бажаргъан.

Эсгерилген кьошум билим берив охув ожакъны ёлбашчысы Асолтан Кьонакъбиев бизге билдиреген йимик шо музыка школагъа юрюп пианино согъув булан машгьул болагъан Мадина Имамова

(дарс беривчюсю Н. Ю. Чернышова) экинчи даражалы дипломгъа ес болгъан.

Шондан къайры да бу йылны апрель айында Магъачкъала музыка школада белгили композитор Готфрид Гьасановну эделигине багъышлангъан яш пианистлени республика конкурсунда да музыка школасыны тарбияланывчулары айрыча уьстюнлюкlege етишген. Ачыкълашдырып айтгъанда, Мадина Имамова (дарс беривчюсю Н.Ю. Чернышова) ва Хадижат Атаева (дарс беривчюсю З. Ю. Ясаева) уьчюнчю даражалы диплом булан савгъатлангъан. Шондан къайры да, шо конкурсда актив ортакъчылыкъ этгени учун Марьям Асакъаева (дарс беривчюсю М. Р. Телекъавова) хас грамота булан белгиленген.

Яш музыкантланы уьстюнлюклери, озокъда, озлер булан иш юрютеген дарс беривчулерини къаныгъывлу ишини натижасы болуп токътай.

Бугюнлерде музыка школаны дарс беривчулери ва тарбияланывчулары гележекдеги конкурсларда да озлени пагъмусун айрыча гьерсетмек учун билимин, сынаун ва гьюнерин артдырмакъны уьстюнде чалыша. Биз де олагъа гележекде де уллу иштагълыкъ булан машгьул болагъан гьаракатында уьстюнлюклер ёрайбыз.

Юрт китапханаларда

«КИТАП БУЛАН БИРЧЕ ОЪСЕБИЗ»»

Мен кантны яны тюгюлмен. Тек артдагы вакытилерде сиз, яшлар, чебер китапланы кѐп аз охуйгъаны гъакъда кѐп айтыла. Шону гѐз алгъа тутуп болмагъа ярай, юрт китапханаланы кѐуллукъчулары сизин китап охувгъа муштарлы этмек учун айрыча къастын болдура. Къарабудагъгент районну баш китапханасында «Китап булан бирче оъсебиз» деген гъаракат юрюлегени де шону герти кюйде исбатлай.

Ачыкълашдырып айтгъанда эсгерилген китапхананы яшлар бѐлюгюню кѐуллукъчулары Динаханым Ильясова ва Гъалимат Гъюсейнова шо гъаракатгъа байлавлу айрыча иш юрюте. Олар Къарабудагъгент юртагы яшлар бавларына барып, гиччипавлагъа ъммакълардан башлап, белгили шаирлер, язывчулар яшлар учун яратгъан асарланы айланасында лакъыр юрюте. Алдагы гюнлерде де олар «Бекенез» ва «Аистѐнок»

деген яшлар бавларына барып, шоларда тарбияланагъан гиччипавлагъа ъммакъланы уългюлю игитлери къоччакълыгъа, рагъмулукъгъа, чыдамлыкъгъа, татывлукъгъа уйретегени гъакъда айтдылар. Оъз гезигинде гиччипавлар «Тас болгъан алатлар булангъы сандыкъ», «Берилген тапшурмалагъа гѐре ъммакъны атын айт» деген ва башгъа оюнларда ортакъчылыкъ этдилер. Лап да аслусу, олар толу кюйде охузып уйренгенде, китапны кѐлдан салмажакъгъа оъзлени сакълайгъан тарбиялавчуланы да, юрт китапхананы кѐуллукъчуларын да инандырды.

Д. Ильясованы сѐзлерине гѐре, шолай гъаракатланы оьтгеривге яшлар бавларыны тарбиялавчулары да оъзлеге кѐолундан гелеген кѐмегин этелер. Яшлар бавланы гиччипавларын кѐуршайгъан шо гъаракат гележекде де давам этилежек.

АГЪА-ИНИ ЯБУШУВНУ ГРЕК-РИМ КЪАЙДАСЫН ТАНГЛАГЪАН

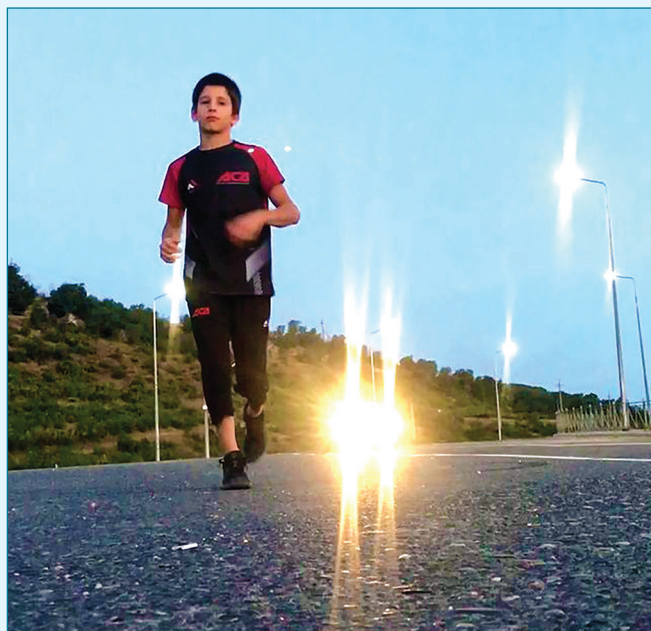
Тутушуп ябушув – Дагъыстанда инг де кѣп яш машгъул болагъан спорт. Гъар юртда бирер, шагъарларда чы онлар булангъы спорт школаларда минглер булангъы яшлар тутушуп ябушувну сырларын уйрене.

Шолай спорт-школа Магъачкъаланы кырындагъы Загородный деген посѣлокда да ачылгъан. Яшланы тренерлери Мурат Дибиров ва Гъабиб Мустапаев яшланы спортну инг де танывлу журасына уйретегени кѣп йыллар бола. Эсгерилген спорт школада гъар яш бир йылдан натижалы ерлени къазанма бажара. Шолай, эки йыл алда спорт школагъа тутушуп ябушувну грек-рим журасы булан машгъул болма башлагъан агъа-инилер

Усман ва Умар Гъамзатовлар гъар ярышда ортакъчылыкъ эте ва озлени авурлугъунда алдынлы ерлени ала. Сѣз ёругъуна гѣре айтсакъ, Усмангъа – 6, агъасына 9 йыл бола. Кубоклардан ва грамоталардан эки тахчаны толтургъан къоччакълагъа дагъы да уллу устюнлюклер ёрайбыз.

УЪСТЮНЛЮКЛЕРИ СЮЮНДЮРЕ

Къарабудагъгент районну Ул-лубийавул юртунда тувуп оьсген 14 йыл чагъындагъы Эскендер Дагъиров лап гиччи заманындан тутуп спортну тутушуп ябушув журасы булан машгъул болуп геле. Оьзюне етти йыл болагъанда спортзалгъа бир керен гелген сонг, гъали шондан чыкъмагъа да суймей деп айтмагъа ярай. Ол бизин республиканы оьлчевюнде ва шондан тышда юрюлген ярышларда кеп керенлер алдынлыкъ алгъан. Айтагъаным, тогъатартмагъа ябушув халчагъа чыкъгъанланы алдында да бир де тартынмай, сыртын ерге тийдирмесни къастын этип гъаракатын болдура. Гъар къачанда оьзюн къоччакъ кюйде тута. Оьтгерилген ярышланы бирисинде Эскен-

дер Дагъиров, гъатта Россияны рекордларыны китабына аты язылгъан Къызылюрт районну Кировавул юртунда яшайгъан кочап Магъамматрасул Магъамматовну енгмеге болгъаны да шогъар шагъатлыкъ эте. Шону булан бирге ярышларда ортакъчылыкъ эте туруп, ол яхшы сынав да топлагъанын да исбатлай.

Шо гъакъда айта туруп, Эскендер Дагъировну уьстюнлюклери булан сююнуп, оьсюп оьсюп залим болгъур, дюньялагъа малим болгъур деп, къумукъ халкъ айта гелеген ёравлар булан ону мен де алгъышлайман.

СУРАТДА: Э. ДАГЪИРОВ эртен тез чапмагъа чыкъгъан вакътиси.

.....

«Къумукъ адабият дарсланы кѣп сюемен»

Мен Саратов шагъарда биринчи класгъа бардым. Шонда дарслар орус тилде юрюлегенге гѣре, къумукъ букварны охумагъанман. Экинчи класны яртысында биз Къарабудагъгентге гѣчдюк. Атам-анам мени юртвагъы 5 номерли орта школагъа охумагъа салды. Мен къумукъ дарслагъа гирме сюйдюм ва дарсланы бек ушатдым. Къумукъ адабият дарсланы кѣп сюемен.

Бизин муаллим Бакъдай Гъамитовна мени къумукъ дарсланы сюйме де, чебер кюйде охума да, охугъан асарланы маънасын англама да уйретди. Биз дарсда къумукъ шаирлени ва язувчуланы асарларын охуйбуз. Бизге жумада бир керен болагъан адабият дарсыбызны гѣзлей къаламан. Къумукъ тил ва адабият дарслар бизге шоллай аз болагъаны нечакъы да яман. Мен школада адабият кружокда да ортакъчылыкъ этемен. Биз, бир класда охуйгъан яшлар, Аткай Гъажаматовну «Тил билдирген тырнавуч» деген шиърусун сагъналасдырып гѣрсетгенбиз. Вагъит Атаевни шиъруларын кѣп сююп охуйман. Магъамматамин Акъмурзаевни «Не татлидир ана тил?» ,

Темукъ ЗАГЪИРОВ,
Къарабудагъгентдеги 5 номерли
орта школаны 3-нчю класыны
охувчусу.

С. Загъировну «Гъисап дарс» деген шиъруларын да ушатаман. Гъали энни яшлар учун чыгъагъан «Энемжаяны» да охуйман. Къумукъ халкъымны арасында яшайгъаныма мен бек сююнемен.

КЪОЛКЪОТУРНУ ТЮБЮНДЕ

Гюнлени бир гюнюнде Къомурсгъа бек явагъан янгургъа тюшюп, къайда яшынайым деп ойлашгъан. Сонг орман талада Къомурсгъа гиччи къолкъотурну гёрюп, чалт барып, шону тубюнде яшынгъан. Къолкъотурну тубюнде де олтуруп, о янгур токътамаймы экен деп, къаравуллап токътай. Янгур буса бирден-бир бек явмагъа башлагъан...

Шо заман Гёбелек къолкъотургъа багъып суйкеле туруп булай айтгъан:

– Ва, Къомурсгъа, Къомурсгъа, къолкъотурну тубюне мени де гирме къой дагъы! Мен сыкъмасув болдум, учуп болмайман!

– Сен де къайда гелесен?– дей Къомурсгъа. – Мунда озюм учун да тар, янгыз да гъаран ерлешгенмен.

– Тарлыкъда болсам да къайырмас, чыдарман!

Къомурсгъа Гёбелекни къолкъотурну тубюне гирмеге къойгъан. Явагъан янгур да дагъыдан-дагъы гючленген, алдан эсе чалт ява ...

Ювукъдан Чычкъан чабып гелип, тилевлю сорапгъан:

– Мени къолкъотурну тубюне гирмеге къоюгъуз! Менден сув агъылагъан кюйню гёрсегиз, озен деп къояжакъсыз.

– Къысыдырылып сен де къайда гелесен? Мунда ер ёкъ чу.

– Йылышып магъа ер беригиз!

Къолкъотурну тубюне Чычкъанны да гирмеге къойгъанлар. Янгур токътамай ява... Къолкъотургъа ювукъда Жымчыкъ, атылып-атылып, юрой ва йылай туруп:

– Къанатларым мени йибиген! Къолкъотурну тубюне гирмеге къоюгъуз, уьстюм къурусун, ял да алайым, янгур битгенче сизин булан бирче де къалайым!

– Мунда ер ёкъ чу.

– Йылышыгъыз, тилеймен!

Йылышалар.

Шолай Жымчыкыгъа да ер табылгъан. Шо заман орман талагъа чыгып, къолкъотургъа ювукъ гелип, Къоян тилевлю сорапгъан:

– Яшырыгъыз мени, магъа сизден бир кѳмек! Мени артымдан Тюлкую етишип геле!..

– Языгъым чыгъа, – деген Къомургъа. – Гелигиз, барыбыз да йылышайыкълар. Олар Къоянны яшырып битгендокъ, Тюлкую де чабып етишген.

– Къоянны гѳрдюгюзмю? – деп сорай о.

– Гѳрмедик. Тюлкую къолкъотургъа ювукъ гелип, ийислеп: – О мунда яшынмагъанмы?

– Мунда да о къайда яшынсын? – деп, Тюлкую къуйругъун да силлеп гетип къалгъан.

Шо замангъа явагъан янгур да токтагъан, гюн де балкъып чыкъгъан. Къолкъотурну тюбюнде яшынгъанлар да барысы да ѳтесиз бек сююнгенлер. Къо-

мурсгъа бираз замангъа ойгъа батгъан сонг булай айтгъан:

– Булай нечик болгъанын да англамай тураман. Алдын янгыз магъа къолкъотурну тюбюнде тыгъыс эди, тар эди, гъали буса шонда бешевге ер табулду! – Квах-ха-ха! Квах-ха-ха! – деп, кюйлеме башлай.

Олар барысы да къарап, къолкъотурну уьстюнде олтуруп Бакъа кюлейгенин гѳрген:

– Гъей, сизин де! Бу къолкъотур чу...

О шолай сѳзюн ахырына ерли айтмайлы ѳртуп гетген. Къалгъанлар буса барысы да къолкъотургъа къарап, негер алдын янгыз биревге ону тюбю тыгъыс болгъанын, артда шонда бешевге де нечик ер табылгъаныны сырын англадылар. Шо къолкъотурну сырын сиз ѳзюгюз англадыгъызмы экен?

*Къумукъ тилге
Абдурагъим УМАЛАТОВ
таржума этген.*

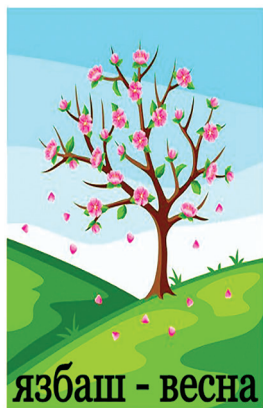
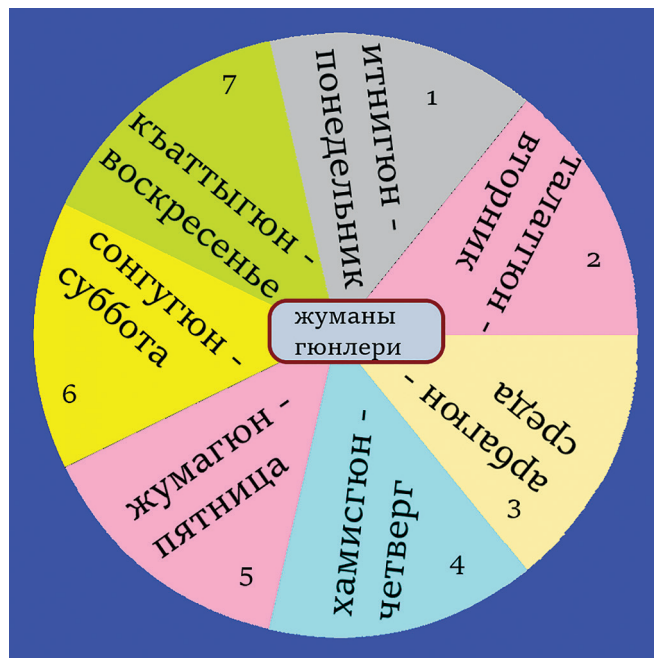
Къушукъ сѣзюк

ТАВУКЪ-
ЧАКЪ

танг белги
билинген
вакъти;
рань,
рассвет

КЪУШ-
ЛУКЪ

болгъанча
вакъти;
время после
восхода
солнца

Эсде сакъла

САЛАМЛАШЫВ

Къумукъларда саламлашыв – сорашив булай сёзлер булан башлана:

Эртен буса: «Танг яхшы болсун!»

Гюндюз буса: «Гюн яхшы болсун!»

Ахшам буса: «Геч яхшы болсун!»

СОРАШМАГЪА СЮЙГЕНДЕ

Оъзюден эсли адамлар ва тенглилери булан къол алып сорашигъан сонг, шулай сорашимагъа тюше:

- Кеп-гъал нечикдир?
- Кююгюз, гъалыгъыз нечикдир?
- Эсен-аманмысыз?

ЭТМЕГЕ ОШАМАЙ

*Оъзюнгден чагъы уллу къардашларынг, агъаларынг бар ерде уьст опурагъынгны елбеге салып юрюме.

*Бутунгну уьстюне бутунг алып олтурма, бичиминге къолларынг салып чирелме.

*Оъзюнгден уллу адамны алдын къыркъып оьтме, яда ону сёзюнг бёлюп сёйлеме.

КЪУТЛАВЛАР

Яшавда бир яхшы иш болгъан буса къумукъларда шулай айтыла:

«Къутлайман сизин!»

«Байрамыгъыз къутлу болсун!»

«Тувгъан гюнюгюз къутлу болсун!»

«Янгы йылыгъыз къутлу болсун!»

«Тутгъан оразаларыгъызны Аллагъ къабул этсин!»

«ИЧИНДЕН САКЪАЛ БИТГЕН!»

Гиччипавлар сёйлейгенде, не де иш этегенде уллулар: «Бу яшгъа ичинден сакъал битген!», – деп айтагъанын эшитгенсиздир. Озокъда, адамны ичинде сакъал бир заманда

да битмей. Шо сёзлени маънасы тувулунгъан не тюрлю гъалдан да баш чыгъармагъа, тийишли еринде сёз айтмагъа бажарагъан гъакъылтёбе демек бола.

КЪАРДАШЛЫКЪНЫ КАНЗИЛЕРИ

Къарын къардашлар – бир анадан тувгъан агъа-ини, уланкъардаш-къызардаш;

Зукъари къардашлар – агъа-ини, уланкъардаш-къызардашны авлетлери;

Къариян къардашлар – зукъарилени авлетлери;

Ариян къардашлар – къариянланы авлетлери;

Тухум къардашлар – ариянланы авлетлери;

Къавум къардашлар – тухум къардашланы авлетлери;

Ятлар – бир-бирине къавум къардаш тиегенлени авлетлери. Олар къардаш саналмай. Олагъа етти ятлар деп айтыла. «Етти ят чакъы да къуллукъ этмединг!» – деп, халкъ арада, эл арада шо саялы айтыла.

Умулар да, яшлар да...

– Муслим, къолунгдагъы дёрт алманы яртысын ининге берсенг, сагъа нече къалажакъ?

– Уьч де ярты да.

– Муслим, мактапгъа тюнегюн сен неге гелмединг?

– Мени агъам авруп къалгъан эди.

– Агъанг авругъанын англадым.

Тек сен мактапгъа гелмей къалгъанынг булан шону не йимик байлавлугъу бар? Шо ерин англамай тураман.

– Англамай мунда не бар дагъы?

Къолума агъамны аякъмашини тюшюп, тюнегюн сав гюн орамда заман нечик гетгенин билмей къалгъанман.

Тюш ашгъа заман болгъан вакъти де анасы Муслимге:

– Эртен ашагъандан берли арадан кёп заман да гетген. Гел, балам, хам-хум этип къояйыкъ, – деген.

Анасы айтгъан сёзлеге сесгенип стол ягъагъа тез-тез гелип олтургъан ол да тергевлю кюйде гёз ургъан сонг:

– Абам, тепсиде экмекни, бишлакъны, бишген йымырткъаланы, тилим-тилим этилип гесилген харбузну гёре-мен. Хам-хум чу магъа тепсиде гъеч де гёрюнмей. Тюзюн айтсам, шолай деген не экенин де мен билмеймен, – деп кюстюнген. Бир арада енгил кюйде аш хабып къоягъангъа хам-хум этмек деп

айтылагъанын анасы Муслимге англагъан.

– Яшлар булан топ ойнамагъа экибиз де бирче орамгъа чыгъайыкъ дагъы, – деп, озюме къаныгъып къалгъан инисинден ялкъып, Муслим:

– Неге къалгъансан къарышып?! Къой дагъы, сени тавушунгдан къулакъларым зувуллайгъан болду, – дей.

Сонг иниси де огъар:

– Герти айтамысан?! Мен озюм де «зув-зув» деген аваз къайдан геле экен деп тынглагъаным бир хыйлы бола, – деген.

Сурат этив дарс юрюле. Муаллим яшлагъа жымчыкъны суратын этмеге тапшура. Муслим жымчыкъны суратын этип билмей кёп ойлаша. Сонг уйню суратын этип алдындагъы кагъызны толтура. Ону ягъында олтургъан яш ол этген суратгъа къарап: «Сен жымчыкъны суратын неге этмегенсен?», – деп сорагъанда, огъар булай жавап берген: «Жымчыкъны суратын мен этгенмен. Тек уйню ичине гирип, гъали о гёрюнмей».

– Муслим, уйге берилген шийрону гёнгюнгден уйренгенмисен?

– Уйренгенмен, тек гъали эсиме алмагъа болмай тураман.

Ана тил дарс юрюле. Муслимге муаллими:

– Мен йырлайман, сен йырлайсан, ол йырлай... Ишликленни бетлеге гёре тюрлендирип, такрарлап сен де айт гъали.

– Барев йырлай.

Муаллим:

– Мен чабаман, сен чабасан, ол чаба...

Муслим:

– Сиз танапусну вакътисин айтамысыз?

Муслим:

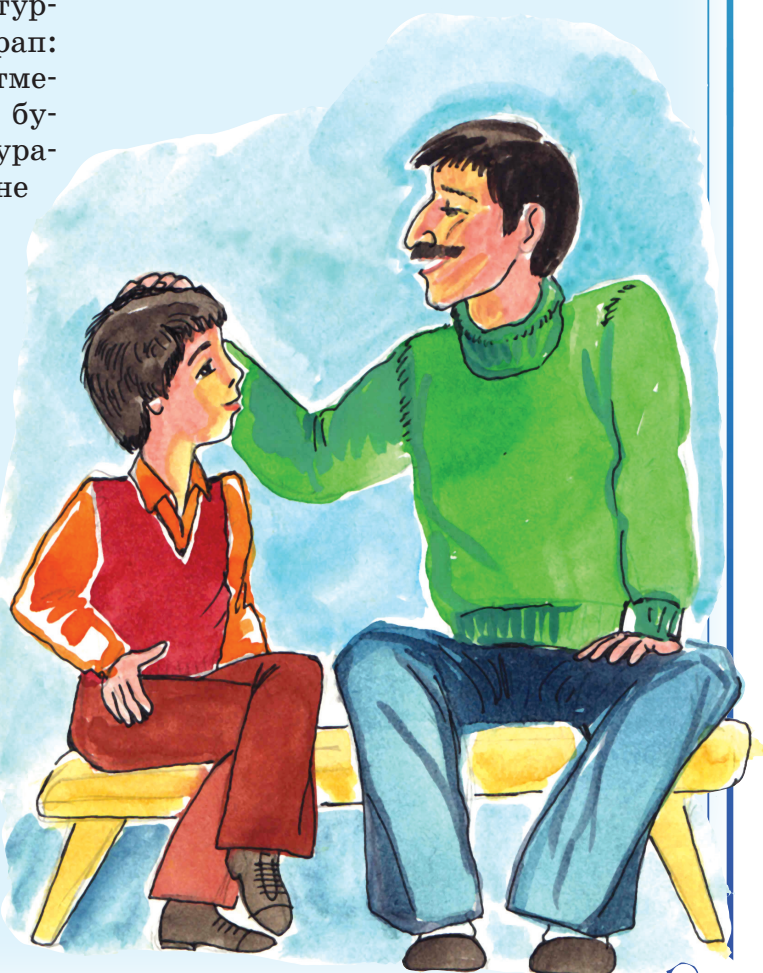
– Атам, сагъа нече йыл битген?

– Отуз эки.

– Отуз эки?! Не кёпдюр! Эки де къолну бармакълары булан да гёрсетмеге болмайгъан кюйде сен шулай къарт экенингни гъалиге ерли билмегенмен

– Айт гъали яшырмай, а яш, йыладынгмы? – деп сорай докторгъа тишин алдырып гелген Муслимге атасы.

– Мен чи йыламадым, атам. Абам эди йылайгъан. Ол йылай туруп тазза къанды. Мен огъар къарап, тишимни авуртагъанын да унутуп къалгъан эдим.

Бош заманыгызда

ЯШЫРЫЛГАН СЁЗ

Тюпдеги суратлардагы уй ва къыр жанланы атларыны баш гъарпларын къошуп, яшырылгъан сёзню охуп, бош чертирлеге яз. Со-зукъ гъарп язылмагъа тюшеген челтирлени ичине айрыча тjos бери-лип гёрсетилген.

ГЪАРПЛАНЫ ГЮПЛЕРИ

БЕШ ЕМИШ

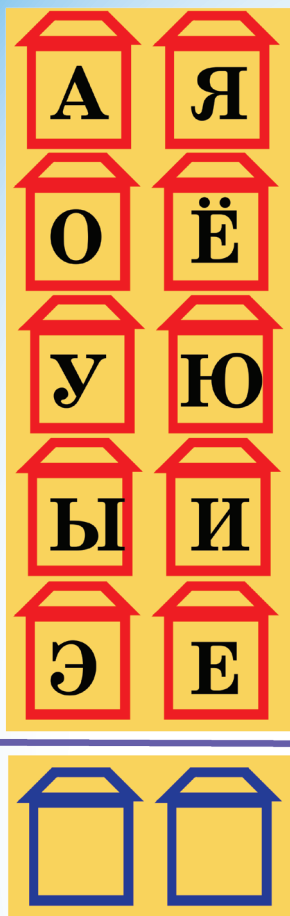
Алманы ичинде тапкыр этилип берилген гъар сатырдагъы бунланы ерлерин алышдыра туруп, беш бав емишни атын охугъуз.

КЪАРШЫДАШЛАР

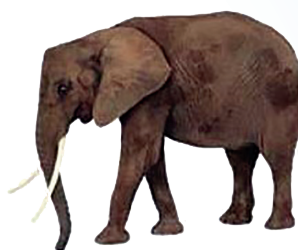
Эки тапкыр этилип берилген къаршыдашланы черлерин табып, шоланы жут-жут этип охугъуз.

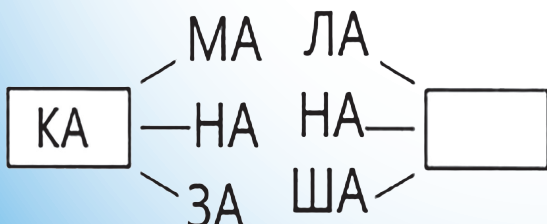
Белгили экени йимик, къумукъ тилде созукъланы гёрсетеген 12 гъарп бар. Шоланы 10-су гиччирек уйлеге язылып берилген. Лап тюпде бош кълалгъан уйлени ичине етишмейген эки созукъну языгъыз.

ЖАНЛАНЫ АТЛАРЫ

ТАС БОЛГЪАН БУВУН

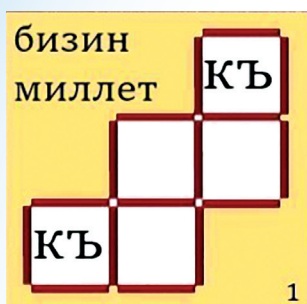
Биринчисинде йимик экинчи тапкъырда да сёзлени толу кюйде охуп болардай уйлюге гёре барысына да ортакъ бир бувун къошуп яз.

Суратдагъы жанланы къумукъ атларын язып битдирип къоюгъуз. Шо жанланы гъакъында сиз не билесиз?

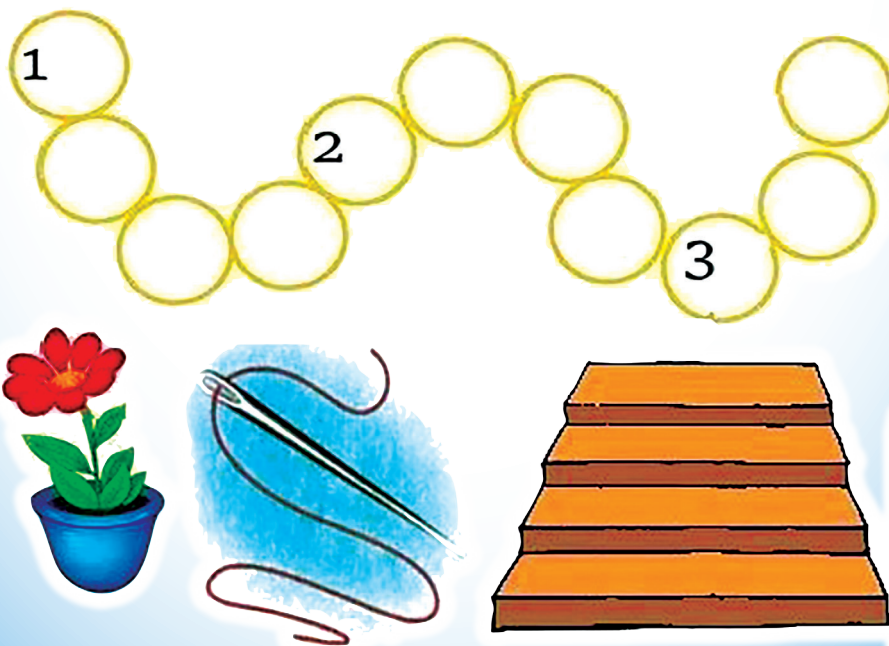
СОЛДАН ОНГЪА ДА, ОНГДАН СОЛЪА ДА...

Тюпде солдан онгъа да, онгдан солгъа да бир йимик охулагъан уьч сёз берилген. Тапшурмаларындан пайдаланып, шоланы толу кюйде чечип, бош бёлмелеге языгъыз. Шолай сёзлер къумукъ тилде дагъы да бар. Муаллимлерден сорап да, сёзлюклерден ахтарып да, шоланы билмеге де къаст этигиз.

БИР ТАГЪЫМДА УЬЧ СЁЗ

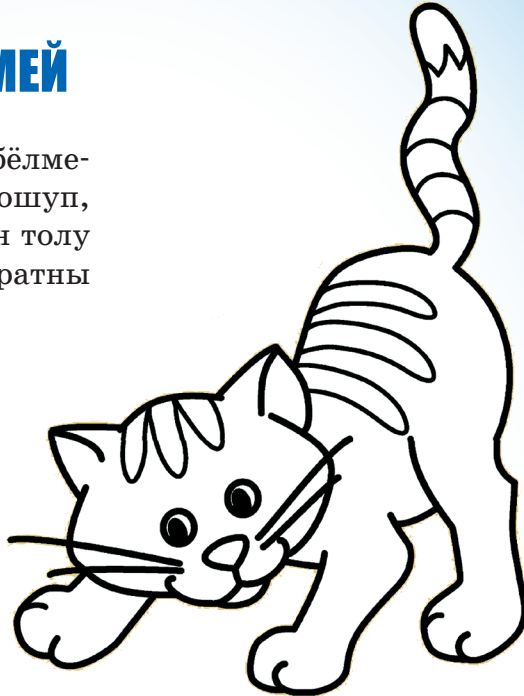
Суратлагъа къарап, берилген предметлени атларын тагъым этип яз. Биринчи сёзню ахырынчы гъарпы экинчи сёзню баш гъарпы болуп токътай. Шолай, экинчи сёзню ахырынчы гъарпы уьчюнчю сёзню баш гъарпы гысаплана. Уьч де сёз теклик санавда язылмагъа тюше.

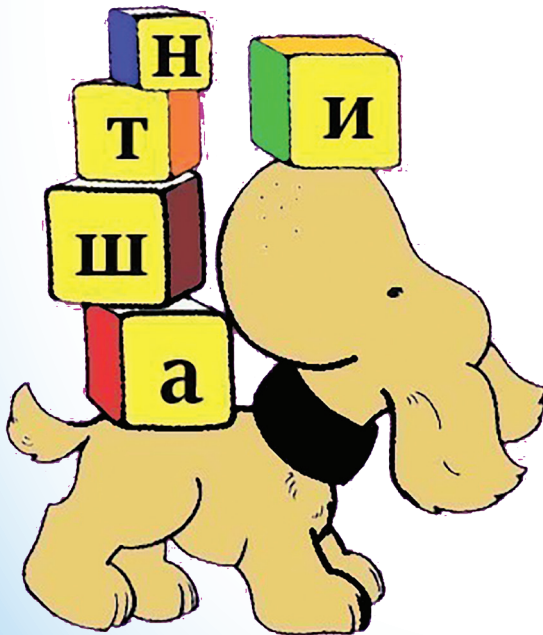
М Ш К

БИР СОЗУКЪ ЕТИШМЕЙ

Бош къалып турагъан бѣлме-
леге бир йимик созукъну къошуп,
суратдагъы уй жанны атын толу
кюйде язып битдиригиз. Суратны
тюрю тюслеге боягъыз.

А
Е
Ё
И
О
О
У
У
Ы
Э
Ю
Я

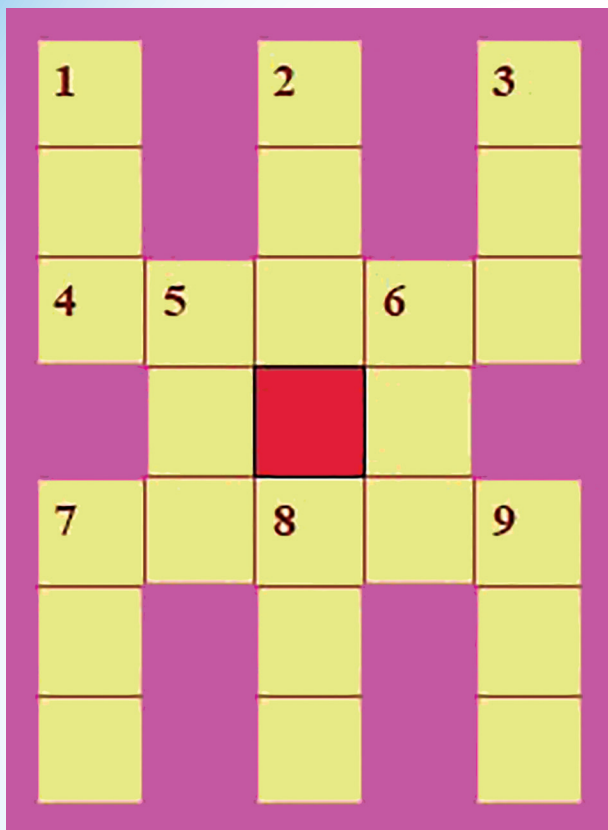
КЮЛАЙНЫ БОШГЪАБЫ

Кюлай озю ойнайгъан
гъарпланы къоллап, ону
бошгъабыны атын бош бѣл-
мелеге языгъыз.

--	--	--	--	--

Кроссворд

(Жавапларын гюзгюню алдына салып охума бажарыла)

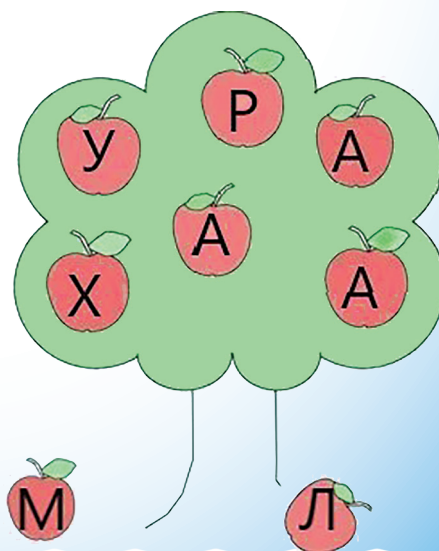
Солдан онггъа: 4. Яшгъа биринчи тиш чыккыгъанда яда къургъакъ вакътиде янгур тилеп гъабижай, бурчакъ ва башгъа ашлыкълар бирге асылып, авул-хоншугъа уyleship бермеге этиле. 7. ... тегенек арагъа «аявлу ватаным» деген (аталар сёзлери).

Оьрден тюпге: 1. Къумукъ грамматикада гелишлени арасында биринчиси. 2. ...да турмайгъан балта (аталар сёзлери). 3. Дерзи къоллайгъан къол алаты 5. Улангъяшны аты. 6. Сессиз, тавушуз деген маънада. 7. Агъач яллап битгенде шо къала. 8. Адамны къаркъарасыны гъалы. 9. Бир йыл битген къой.

Жаваплары: Солдан онггъа: 4. Руб. 9. Ирк. Оьрден тюпге: 1. Баш. 2. Сап. 3. Ине. 5. Али. 6. Шып. 7. Кюл. 8. Шапши. 7. Кирпи.

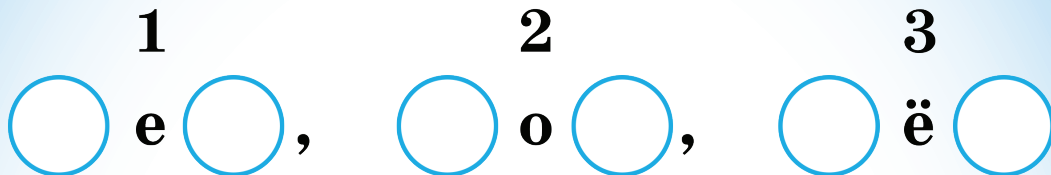
ЕМИШНИ ЗАМАНЫ, ЕМИШНИ ЧАГЪЫ...

Белгили экени йимик, гъар емиш оьзюню терегинде бишип, тюбюне тюше. Суратда буса алма терекде башгъа емишни аты яшырылгъан. Алмаларда ерлешдирилген гъарпланы барысын да къоллап, шо емишни атын охугъуз.

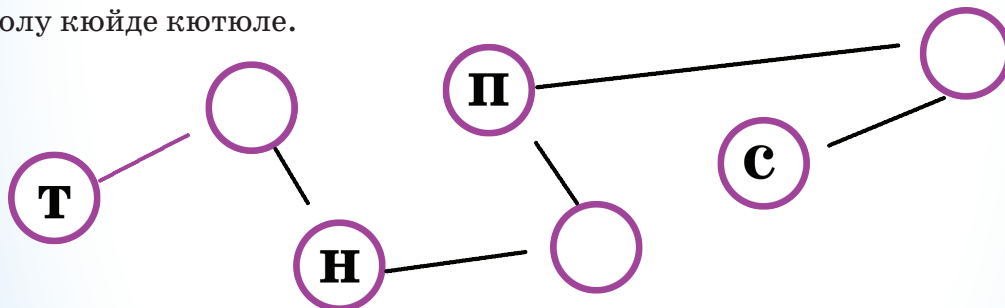
УЬЧ ТЮРЛЮ ТЮС

Тюндеги бош дёгереклеге тийишли тутукълар язылса, уьч тюрлю тюрсю аты айтыла. Тапшурувну кютеген яшлагъа кёмекге созукълар язылып гёрсетилген. Шо тюрслени сиз билегенге бир де шеклик этмей-биз.

ТУТУКЪЛАР АЙТЫЛГЪАН

Тюнде берилген тапшурувну кютмек учун яшлагъа мактапгъа юрюйген вакътисинде дарсланы арасындагъы ял алагъан замангъа къумукъча нечик айтылагъанын эсге алма тюшежек. Нега тюрюл, сиз, яшлар, лап кёп сюеген заман тюнде яшырылып берилген. Гёрсетилген белгилеге гёре тутукъланы арасына тийишли созукълар язылса, тапшурув толу кюйде кютюле.

СЁЗЛЕР БУЛАН ГЫСАПЛАР

макан	-	ан	+	тап	=				
чалгъы	-	гъы	+	мюк	=				

Уьлгюде гёрсетилгени йимик, толу маъналы сёзлени ва шоланы гесеклери булан пайдаланып, гысаплар этигиз. Этилген гысапланы жамын гьарисини тюрюндеги боялып белгиленген бош бёлмелеге языгъыз. Уьлгю: аюв - юв + й = ай.

БУ НЕДИР?

Гъарпланы ерлерин алышдырып, суратдагъы жанны атын шону тюбюндеги бош бѐлмелеге языгъыз.

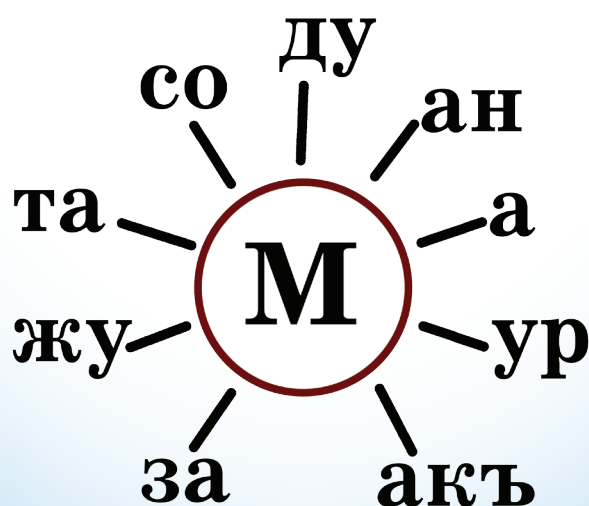
бегекѐл

--	--	--	--	--	--	--

АЛТЫ СѐЗ

Тюпдеги солгъуну айланасындагъы бувунланы бир-бирине къошуп, сѐзлер этип охугъуз. Шоланы бирисинден къайрысы – эки бувунлу сѐзлер. Орталыкъдагъы «м» гъарп – бары да сѐзлеге ортакъ. О сѐзлени экинчи бувунуну биринчи гъарпы болуп токътай. Янгыз бир бувунлу сѐзню о – ахырынчы гъарпы.

ГЪАРИСИНЕ БИР ГЪАРП КЪОШУМЛУКЪДУР

Уьлгюде гёрсетилген кюйде, берилген гъар гюпде айрыча беш сёз-ню охуп болар йимик гъарплар къошугъуз. Шолар барысы да – тамур сёзлер, атлыкълар болма тюше.

Б
Гъ
М
Т
Ш

ал

ай

ыр

НЕЧЕ ГЪАРП ВА АВАЗ БАР?

Жанланы атларында нече гъарп ва нече аваз бар экен? Шола-ны санавун гъарисини туврасындагъы бош бёлмелеге языгъыз.

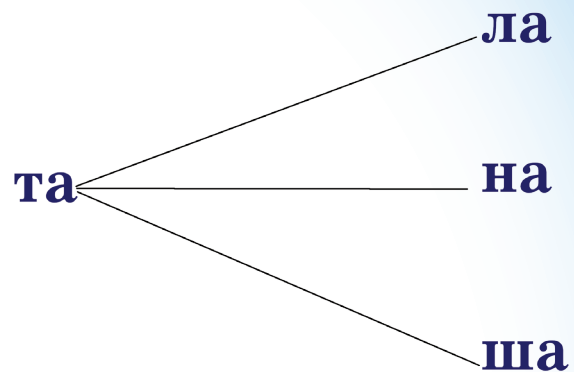
ЭКИ БУВУНЛУ УЪЧ СЁЗ

Тюпде сизин тергевюгюзге эки бувунлу уъч сёз берилген. Башлапгъы бувун – уъч де сёзге ортакъ. Шоланы охуп, гъарисин айрыча бош бёлмелеге языгъыз.

--	--	--	--

--	--	--	--

--	--	--	--

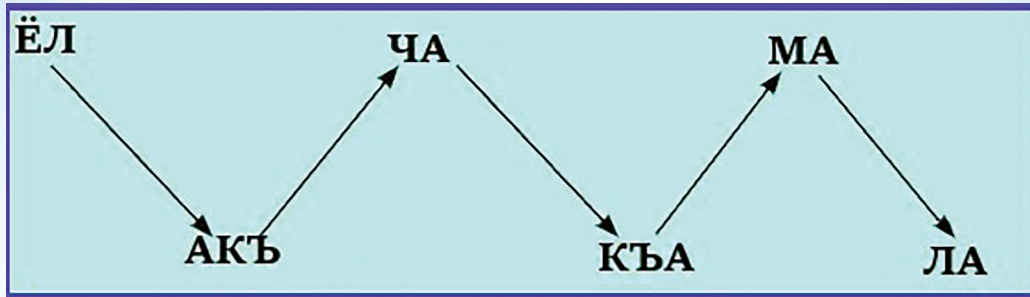
КЪОШМА СЁЗЛЕР

Белгили экени йимик, къумукъ тилде къошма сёзлер эки тамур биригип этиле. Тюпде берилген бёлмелерде шолай бир-бир сёзлени бёлюклери эки тапкъыр этилип берилген. Гёрсетилген белгилерден пайдаланып, шоланы черлерин табыгъыз.

БУВУНЛАР

Бувунну бувунгъа кьошуп, эки бувунлу сёзлер этип охугъуз. Бувунланы арасында берилген белгилер сизге шогъар кёмекчи болажакъ. Биринчи сёзню экинчи бувуну экинчи сёзню башы болуп токътай. Оьзге сёзлени де шолай охумагъа тюше.

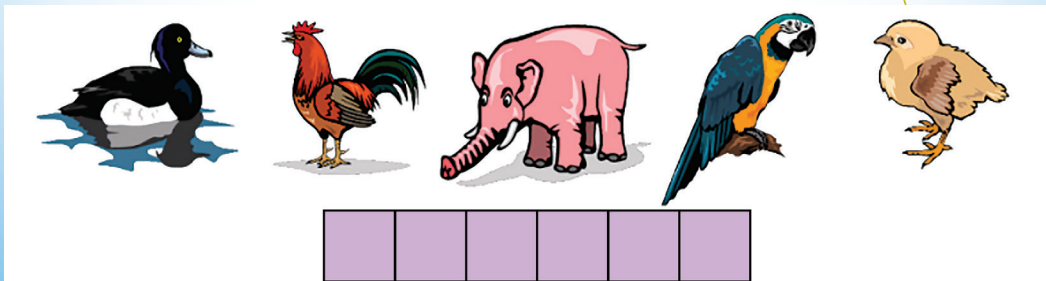
КИМ КЁП СЁЗ ЯЗАР?

Шарны ичине язылгъан тутукъ ва созукъ гъарпланы кьоллап, ким кёп сёз язар экен. Къурдашларыгъыз булан бирче ярыш оьтгерип, оьчешип къарасагъыз да яражакъ. Гъарплар къайтып та-кранланмагъа да ярай.

Ч, х, а, с,
р, т, л, и,
б, къ, м, о,
у, п, ы, д, в,
гъ, ю, ш, н,
оь, к, г,
гъ

КЪУРШАЙГЪАН СЁЗ

Тюпде берилген жанлардан бириси артыкъ. Шону ренкли карандаш булан бузуп тайдырып, кьалгъанларын бирикдиреген, къуршайгъан сёзню тюпде берилген бош бёлмелеге языгъыз.

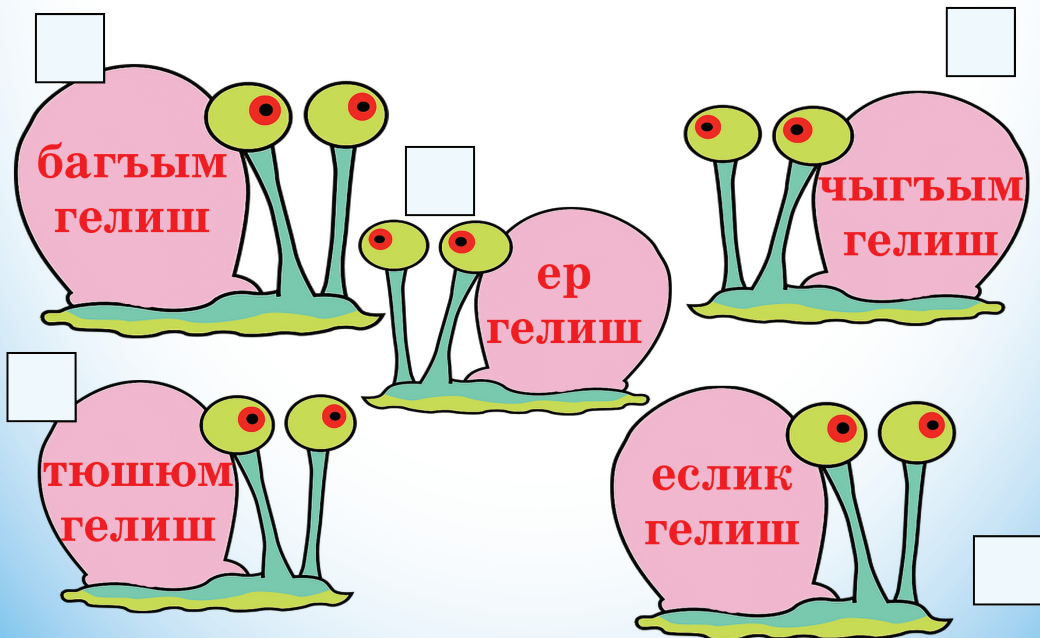
КЪАПЛАР НЕДЕН ТОЛГЪАН ЭКЕН?

--	--	--	--	--	--	--

КЪЫЯ ГЕЛИШЛЕР

Тюпдеги суратдагы хуртуялар къыя гелишлени ташый. Шоланы гезигине рас гелеген санавну гъарисини туврасындагы бош бѐлмелеге язып гѐрсетигиз.

СЁЗНЮ ГЕСЕКЛЕРИ

Къумукъ тилде тизимине гёре чечивню гезигин гысапгъа алып, тюпде берилген сёзню гесеклерин бош бёлмелеге языгъыз.

ЛЫКЪ

ДАН

АГЪАЧ

○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○

СЫПАТЛЫКЪЛАР

Тюпде эки гюп этилип берилген сыпатлыкъланы емишлени гъарисине къайсы къыйышагъанын токъташдырыгъыз.

1.
САРИ,
БАЗЫКЪ,
УЗУН.

2.
ЯШЫЛ,
АЧГЪЫЛТ,
УЛЛУ.

УЙ КЪУШ КЪАЙСИДЫР?

Суратдагъы къушланы къумукъча атларын билемисиз? Шоланы къайсы уй къуш гысапланагъанын айтыгъыз.

Соколёнок

ISSN0206 - 7943

Къарчыгъа

5/2022

сентябрь – октябрь

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:

Агентство информации и печати
Республики Дагестан.

Регистрационный номер

серия ПИ №ТУ05-00413 от 22.04.2019 г.
выдан управлением Роскомнадзора
по Республике Дагестан.

Издается с января 1980 г.

Руководитель – главный редактор

М.М. Ахмедов

Редколлегия:

Ш. Алишева (ред. выпуска)
П. Абдуллаева
А. Абдуллатипов
С. Мамаева

Художественный редактор З. Даганов

Технический редактор Т. Лузина

Художник номера З. Даганов

На обложке – «Пастушок», Екатерина
Кондрашина, художественная школа
г. Каспийска.

Формат 60x84 1/8.

Бумага офсетная.

Уч. изд. л. 2,6.

Уч. печ. лист 3,26.

Выход в свет 30.09.2022 г.

Тираж 843 экз.

Заказ № 1283.

Типография:

ООО «Издательство «Феникс-пресс».

Адрес типографии:

367018, РД, г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное

бюджетное учреждение Республики Дагестан

«Редакция республиканских литературных

журналов «Соколёнок»

и «Литературный Дагестан»

Адрес редакции и издателя:

367000, РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, 55.

Электронный адрес редакции:

litdag@mail.ru

Кумыкский язык

Индекс: на год – 63339,

на полугодие – ПМ963.

Цена свободная.